

VIIRUKID, APELSINID JA KOER

ehk kuidas Dmitri Bertman Estonias Prokofjevilt lavastas

MAARJA KINDEL

TEMUKI APR. 2010

Sergei Prokofjevi ooper „Armastus kolme apelsini vastu”. Libreto: Sergei Prokofjev, eesti keelde tõlkinud Neeme Kuningas. Lavastaja: Dmitri Bertman (Venemaa). Muusikaline juht ja dirigent: Arvo Volmer; dirigendid: Risto Joost ja Mihhail Gerts. Lavakujundus: Igor Nežnoi (Venemaa). Kostüümid: Tatjana Tulubjeva (Venemaa). Valguskunstnik: Neeme Jõe. Koreograaf: Edvald Smirnov (Venemaa). Osades: Mart Laur, Priit Volmer, Mart Madiste, Helen Lokuta, Atlan Karp, Jassi Zahharov, Aleksander Arder, Urmas Põldma, Rauno Elp, René Soom, Märt Jakobson, Väino Puura, Pille Lill, Heli Veskus, Riina Airene, Juuli Lill, Meeli Lass, Maris Liloson, Kristina Vähi, Angelika Mikk, Valentina Täluma, Aare Saal, Aare Kodasma, Toomas Hark, Einar Hillep, Andres Kask ja Vootele Vaher.

Prokofjevi üks populaarsemaid oopereid „Armastus kolme apelsini vastu” (1919) kuulub paljude teatrite püsirepertuaari. See teos ei ole tänaseni oma aktuaalsust kaotanud ning ikka ja jälle pakub see lavastajatele pinget ja inspiratsiooni.¹ Libreto koostas Prokofjev ise, kasutades Vsevolod Meierhol-

di venekeelset versiooni XVIII sajandi itaalia komöödiakirjaniku Carlo Gozzi näidendist. Heliloojat võlusid Gozzi näidendi juures fantaasia, huumor ja teatraalsus. Vaimuka inimesena leidis Prokofjev Gozzi näidendist ainet ooperi ja teatri stampide parodeerimiseks, mis sobis tolelaegse teatripoleemikaga.

„Kolme apelsini” loomise ajal oli Venemaal teatripulss üsna kõrge; sel ajal tegutsesid mitmed mõjukad ja küllaltki eriilmelised teatriuueendajad: Mihhail Tšehhov, Jevgeni Vahtangov, Vsevolod Meierhold ning tema õpetaja, vanema põlvkonna esindaja Konstantin Stanislavski. Kaks kõige vastandlikumat lavastajat tolelaegsel Venemaal olid Stanislavski ja Meierhold, kelle vaadetega olid kursis ilmselt kõik vähegi teatriga seotud inimesed, kaasa arvatud Prokofjev. Stanislavski ideaaliks oli psühholoogiline realism ja lahvastus, kus vaataja läheks laval toimuvaga kaasa ning elaks seda hingeliselt läbi. Tundub, et sellised püüdlused ei sobinud, vähemalt tollal, Prokofjevi isiksuse ja stiiliga kokku. Prokofjevist räägitakse enamasti kui vaimukast ja mängulisest inimesest ning tema selle-

Prokofjevi „Armastus kolme apelsini vastu”. RO Estonia, 2010. Esiplaanil (vasakult): Pantalone – Rauno Elp, Prints – Mart Madiste ja Kuningas – Priit Volmer.

aegset muusikat kirjeldatakse sõnadega „groteskne”, „energiline”, „teatraalne”. Sellised omadused on lähedased Meierholdi teatriveadetele, kes hindas *commedia dell'arte*'t, mängulisust, näitleja kehalist eneseväljendust ning teatriillusiooni lõhkumist. See teadmine annab võtme, kuidas suhestuda Prokofjevi ooperiga ning mida oodata lavastuselt.

Vähem on rohkem

Bertman on maininud, et soovis luua lavastust, mis mõjuks nagu vitamiin ning mis tooks päikest, energiat ja fantaasiat. Tähelepanu: ei mingit suurt sisu, filosoofilist jutustust ja psühho-

loogiat! Lihtsalt üks energialaks, mis aitaks talve üle elada. Prokofjev ise on kunagi kaitsnud „Kolme apelsini”, kui kriitikud selles suurt sisu otsisid ning seda ei leidnud, öeldes, et kirjutab „lihtsalt ühe lõbusa teose”. Ja tõesti, seda ooperit lavastatakse pigem vaatamängulise jutustusena kui maailma valupunktidele osutava teosena. Kuigi moraal on „Kolmes apelsinis” olemas, ikka vana tuntud hea ja kurja võitlus – ahned sugulased, kes võõrast vara ja positsiooni himustavad; armukadedad suserdajad, manipuleeritavad inimesed, poliitiline võimuvõitlus. Teemad, mis meid kõiki vähemal-suuremal määral puudutavad. Konks on aga

Kokatar – Mart Laur, Prints – Mart Madiste ja Truffaldino – Urmas Põldma.

Lavastuses tõusis senisest rohkem esiplaanile RO Estonia ooperikoor; paremal juhatab tegevust maag Celio – Väino Puura.

selles, et need teemad ei pruugi selgelt välja joonistuda, kui lavastaja pole seda eesmärgiks seadnud. Bertman panustas energiale ja visuaalsusele. Energia on selles teoses tegelikult iseennest olemas – Prokofjevi muusika on niivõrd pulbitsev, eredate kujundite ja pulseeriva rütmiga. Ka ooperi sisemine ülesehitus on küllaltki dünaamiline: stseenid ja tegelased vahetuvad kiiresti, narratiiv kulgeb venimiseta. Visuaalselt küljest on piirid avarad, alustades fantastilise Risti kuninga õukonnaga ja lõpetades kõrbega. Kunstnikutöö pani proovile vaataja fantaasia, sest lavakujundus oli minimaalne ning asju laval vähe. Fiktsionaalse ruumi kujutamine jäi põhiliselt telekraanide ja valguse kanda. Ekraanidele ilmusid pildid kuumast päikesest ja kõrbeliivast või

hoopis merelainetest, vastavalt sellele, mis keskkonnaga oli parajasti tegemist. Olulist rolli mängisid ka universaalse funktsiooniga kohverkastid, mille toimetasid lavale ja avasid vaatajate ees „lavatöölised“. Lakooniline lavakujundus oli Bertmanil ilmselt õige valik, sest Prokofjevi muusika on kujunditelt rikas, seega jättis lavastus muusikaliselt dramaturgiale rohkem ruumi. Nüüd aga probleem: kas tänapäeva vaataja suudab ja on üldse huvitatud kunstist, kus „lüngad“ tuleb ise täita? Mõnes mõttes on selline nappide väliste vahenditega lähenemine vastupidine sellele, millises suunas on liikunud mõned teised kunstiliigid, eriti filmimaailm. Mõelgem kas või James Cameroni „Avatari“ peale, mis toob väljamõeldud maailma tänu 3D-le nii lähedale,

et vaataja ei pea ise suurt midagi tegema, istud vaid toolil, prillid ninal, ning kogu maailm rullub viimse detailini su ees lahti. Õnneks on veel piisavalt inimesi, kes arvavad, et vähem etteütlemist on rohkem vabadust, sest külastatud etenduste ajal oli Estonia saal publikut täis.

Ebamäärased jõujooned

„Kolme apelsini“ lavastamisel on raskeim ülesanne ilmselt see, kuidas seda nii mitmekihilist ja paljude tegelastega jutustust vaatajale arusaadavaks mängida. Ooperis on kolm tegelaste rühma: kuningas, tema poeg ja õukond, siis maagid, nõiad ja muud üleloomulikud tegelased ning siis veel traagikud, koomikud ja lüürikud, kes pidevalt ilmuvad ootamatult ei tea kust lavale ja

kommenteerivad sündmustikku. Kuidas tegelaste rühmi eristada või vajadusel jällegi omavahel seostada? Kes on kõige olulisemad tegelased? Sellised küsimused tekivad vaatajal, kui ta näeb laval kümneid tegelasi ja pole päris kindel, kes millist liiki tegelast etendab. Kõigepealt annavad vaatajale informatsiooni tegelaste välimus ja kostüümid. Enamik meestegelasi kandis harilikku ülikonda (värvid varieerusid mustast hallini, v.a negatiivne tegelane – peaminister, kelle ülikonna värv oli lilla). Aga üldiselt ei olnud vahet, kas oli tegemist kuninga, õukondlase, maagi või koguni saatanaga – nad kõik olid rõivastatud sarnaselt. Saatan Celio on ooperis üks võimsamaid tegelasi, kuid ei eristu kuidagi teistest. Neile vastandusid näiteks Truffaldino

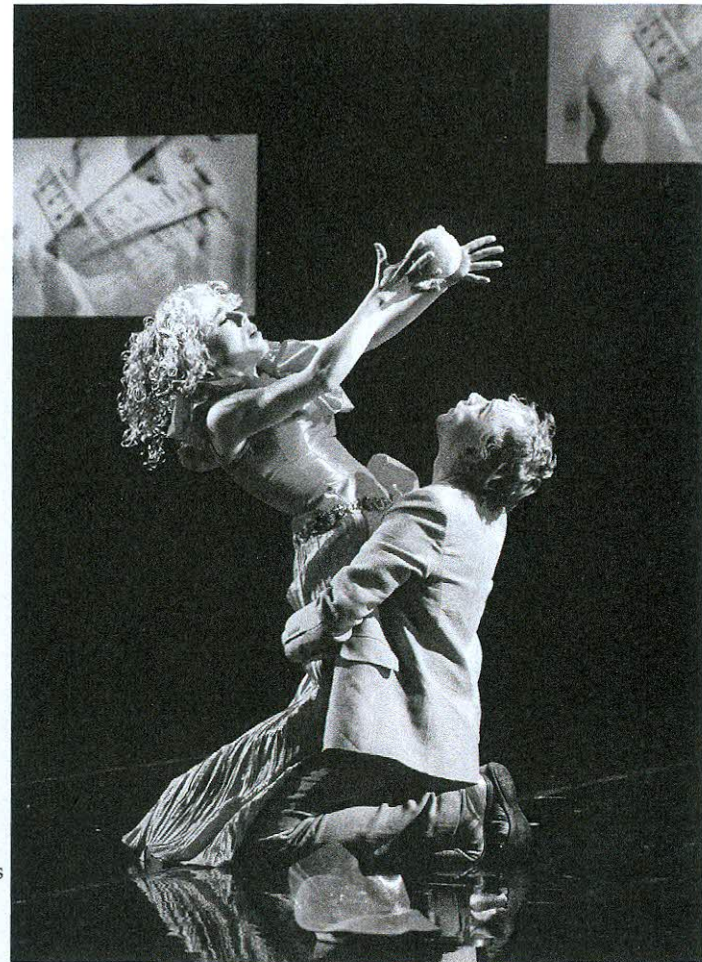

Kolmas printsess
– Kristina Vähi ja
Fata Morgana –
Pille Lill.

oranž ja suurte valgete mummudega riietus, mis tõi esile tegelase lustakust, või Kokatari puhvis lühike seelik, mis mõjus pitsukkadega mehe seljas üpris humoorikalt. Ka koori värvirikkad kostüümid ja printsesside kaunid oranžid kleidid olid pilkupüüdvad.

Järgmine asi, mida vaataja laval jälgib, on tegelaste käitumine. Peab kahjuks märkima, et töö rollide ja lauljatega oli jäänud veidi poolele tee. Negatiivsed tegelased **Clarice (Helen Lokuta)** ja peaminister **Leandro (Jassi**

Zahharov või **Atlan Karp**) moodustasid küll väliselt efektse ja ühtse terviku (lillad kostüümid, Claricel oli päris sülekoerake laval kaasas), kuid oleksid võinud moodustada ka sisemiselt rohkem meeskonna. Nendes tegelastes on midagi üdini kõigile arusaadavalt pahelist ja kuigi mustvalged lahendused pole üldiselt soovitud, siis selles ooperis, kus on tegemist *commedia dell'arte* tüüptegelastega, õigustanuks see end. Leandrolt ja Claricelt oodanuks ka mingit vastastikust füüsilist tõmmet

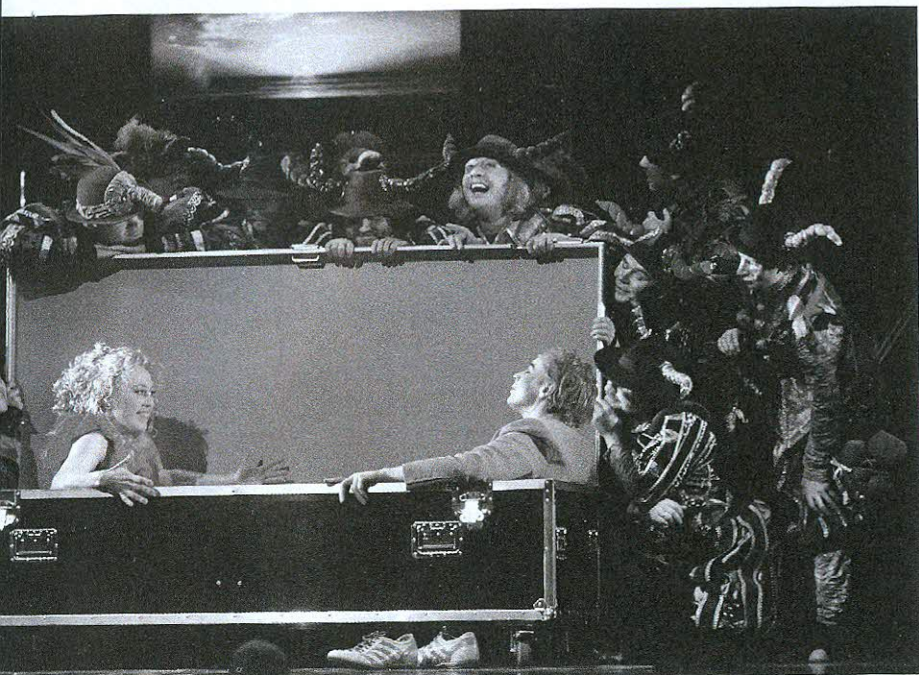

Kolmas printsess
– Kristina Vähi
ja Prints – Mart
Madiste.

(tegemist on armukestega, kelle plaan on Prints tappa, abielluda ja võim riigis endale haarata). Maag **Celio (Väino Puura** või **Märt Jakobson)** soosib Kuningat, kuid kaotab kaardimängus kurjale nõiale Fata Morganale ja seab sellega Kuninga ja Prints'i ohtu. Võitlus kahe vastandliku leeri, hea ja kurja maagia vahel on selle ooperi üks peamisi ideid. Iseenesest vägagi aktuaalne teema, kuid kuidas ikkagi kujutada usutavalt kõikvõimsaid maage? Es-tonias jäid mõlemad maagi osatäitjad

vähe veenvaks. Maag Celio ainukeseks lavaliseks atribuudiks oli suitsev viirik, ehk aidanuks tema olemust erilisemaks muuta veenvam näitlemine, valguse või mõne muu visuaalse efekti lisamine. Nõid **Fata Morgana (Heli Veskus** või **Pille Lill)** *femme fatale'* ilik must pükskostüüm ja eripärane liikumine jätsid märksa võimsama mulje. Kogenud lauljad Veskus ja Lill löid Fata Morganast ohtliku naisekuju, kelle viha ei sooviks enda kaela keegi. Huvitavad olid mõned uudsed lähenemi-

Muinasjutt on jõudnud õnneliku lõpuni. Prints – Mart Madiste ja Kolmas printsess – Kristina Vähi.

Harri Rospu fotod, RO Estonia arhiiv

sed tegelastele. Näiteks vana ja muretsev **Kuningas (Priit Volmer või Mart Laur)** oli Bertmani lavastuses eelkõige asjalik ja väärikas ärimees, kes ilmus lavale rahakohvri ja soliidse ülikonnaga. **Prints (Mart Madiste)** kannatas aga arvutimängude sõltuvuse all.

Küngas, küngas, sile tee, sile tee, auk

Küllastasin kolme etendust ja need kõik olid küllaltki erinevad, seda just kunstilise taseme mõttes. Esietendus oli seekord erilisem kui muidu, sest Estonia maja oli teleülekande pärast kaameraid ja teleinimesi täis. Lauljad olid seekord erilise tähelepanu all, sest kaamera ei jätnud neid isegi garderoobis keskendumiseks üksinda, peale selle tuli lava taga pidevalt intervjuusid anda. Lava taga valitses mõnus ja posi-

tiivne sigin-sagin, kuid miskipärast oli selline tunne, et see möll, pidev tähelepanu ja energia, mis oli lava taga, mõjutab laval toimuvat pigem negatiivselt – esietendus jättis rabeda ja hajevil mulje. Kuid kuna see oli esimene kord, kui sellist teleülekanne tehti, siis usun, et edaspidi on lauljad juba kogemuse võrra rikkamad ning lisatähelepanu ei sega enam. Teine etendus (3. veebruaril), mida küllastasin, oli tegelikult juba kolmas. Kontrast esietendusega oli märkimisväärne, sest õhtu kujunes suureks õnnestumiseks. Kõik oli paigas: orkester mängis suurepäraselt, tegevus kulges hoogsalt, oli energiat, sära ja naeru. Eriti hästi õnnestus **Kokatari (Mart Laur)** köögistseen. Mart Lauri lavakuju, kentsakad liigutused ja kostüüm mõjusid koomiliselt ning idee

asendada ihaldusväärne paelake lipsukesega oli originaalne. Kui kõik etendused oleksid sellised, siis võiks Estonia olla enda üle küll väga uhke. Kuid mis juhtus 12. veebruari etendusel? Orkestri koosmäng logises, lauljate ja orkestri vahel oli koosmängulisi ebatäpsusi ja sellest algas terviku lagunemine. Kas võis põhjuseks olla pikk vahe kahe etenduse vahel? Tuleb tõdeda, et sellise muusikaliselt keeruka ooperi puhul on eksimise võimalus küllaltki suur. See etendus „reetis“ Bertmani lavastuse ohukohad. Bertmani eesmärk oli luua lavastus, mis mõjuks oma energia ja visuaalse efektsusega. Selline lahendus võib hiilgavalt toimida (2. veebruaril näiteks) või väga kergelt laguneda, sest selgele arenguliinile, mis hoiaks lavastust koos ka siis, kui muusikaliselt midagi ebaõnnestub või annab tunda väsimus, polnud piisavalt rõhku pandud.

Koor, orkester ja lauljad

Estonia „Kolme apelsini“ lavastuse juures on palju, mille üle rõõmustada. Koor kõlas varasemaga võrreldes ühtlasemalt ja rütmiliselt täpsemalt. Selle positiivse muutuse taga on koormeister **Risto Joosti** nõudlikkus ja pühendumine. Tundus, et ka Bertman on teinud kooriga väga põhjalikult tööd, lähenedes igale liikmele individuaalselt. Oli näha, et koor tegutseb motiveeritult. Ka koori stiililiselt mitmekülgset liikumist (**Edvald Smirnov**) oli lust vaadata. Samuti võis vägagi rahul olla orkestriga (muusikaline juht **Arvo Volmer**). Kiiresti vahelduvad kujundid, muutuvad rütmikombinatsioonid ja meetrum ei tee dirigendi tööd just lihtsaks. Puhkpillirühm oli seekord päilapse osas, sest häälestumine omavahel ja soolod olid muljetavaldavalt

head. Publik oskab väga hästi hinnata orkestri pingutusi ning mitmelgi korral hüüti just orkestrile ja dirigendile „Braavo!“. Head taset näitasid ka mitmed Estonia lauljad. Kõige säravam oli Mart Madiste Prints rollis. Prints karakter oli ehedalt poisikeselik, tema olemuses oli midagi võluvalt naiivset ja puhast. Samas võis ta järgmisel hetkel viriseda, kui halb, kui halb tal on, ja olla ülbelt nipsakas. Prints partii oli Madistele vokaalselt küllaltki sobiv, kuid kohati tekkis kõrges registris liigne pingeline. Üldiselt suutis Madiste nii mänguliselt kui ka vokaalselt olla tasemel kõigil kolmel etendusel. Estonia noor solist **Aleksander Arder**, kes kehastas kojanarr **Truffaldinot**, sai esimese kaalukama osaga väga hästi hakkama. Arderil on ilus tämber, hea tehnika ja kõik lavalised eeldused, et teha tulevikus suuremaid rolle. Kolmandat printsessi etendanud **Kristina Vähi** ja **Angelika Mikk** näitasid täielikku üleolekut Prokofjevi vokaalpartiist ning olid laval kaunis veetlevad.

Prokofjevi „Armastus kolme apelsini vastu“ ei ole ooperiteatrile sugugi lihtne ülesanne, kuid Estoniale tuleb au anda – on näha, et kõik on hinge- ja tööga teinud. Kui suudetakse selline ooper oma jõududega lavale tuua ning lausa kahe koosseisuga, siis paistab tulevik üsna lootustandev...

MAARJA KINDEL on Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse eriala magistrant.

Kommentaar:

¹ Hiljuti lavastati seda Moskva Helikon-Operas (esietendus: 23. X 2009), Leipzigi Ooperis (esietendus: 12. II 2010).